

Срђан Будисављевић
Педагошки факултет, Сомбор

ПОЈАМ ТОТАЛНЕ ДРЖАВЕ КОД КАРЛА ШМИТА

Сажетак

Смисао и циљ рада је осветљавање концепта тоталне државе као једног од стожера политичко-правне мисли контраверзног немачког правног мислиоца Карла Шмита. Наиме, целокупно његово дело читаву једну епоху бива маргинализовано услед ауторове идеолошко-политичке неподобности, те његова реафирмација снажно побуђује интересовање млађих генерација читалаца. У том смислу, управо криза модерне либералне државе изнова отвара врата актуелизацији овог идејног комплекса. Поред претресања концепта тоталне државе који се налази у фокусу овог рада, па и читаве Шмитове политичко-правне мисли, као својеврсна противтежа декаденцији друштвено-политичке праксе либералне грађанске државе, учињен је и осврт на још неке од значајних момената Шмитовог учења о држави. У том смислу, дотакнута је и проблематика односа пријатељ–непријатељ, као фундаментални критеријум политичког разврставања и један од кључних фактора друштвене динамике, те питања као што су деполитизација јавне сфере, односно конституисање тзв. законодавне државе као неоспорних симптома дозревања либералног политичког поретка и растакања традиционалне државе.

Кључне речи: Карл Шмит, тотална држава, политика, непријатељ, деполитизација, либерализам.

Карл Шмит свакако представља једног од највећих теоретичара државе двадесетог века. Узроке вишедценијској маргинализацији његовог дела треба тражити у идеолошкој некомпатибилности са теоријско-правним и политичким мејн-стримом послератног доба, као и несумњиво компромитујућим сегментима биографије која му је и обезбедила етикету национал-социјалисте, те у овој околности леже разлози који у деценијама које су уследиле слому Трећег Рајха дефинишу његов мисаони профил, а који га а priori дисквалификују и у научној сфери. Управо се на бази његове краткотрајне блискости и симпатија које је гајио према Хитлеровом режиму и конструираше оквир за перципирање његове мисли, чиме се умногоме неправедно дерогира улога и значај коју је дело овог мислиоца имало у историји правно-политичке мисли. Како било, у последњих неколико деценија, попуштање идеолошке напетости, као и формирање одговарајућег друштвено-политичког бекграунда доводи до својеврсне ревитализације Шмитове мисли, те је овакво пробуђено интересовање омогућило да се његов идејни комплекс у свој својој сложености изнова осветли и интерпретира. У том смислу, са становишта актуелне епохе посебна пажња се посвећује Шмитовом концепту тоталне државе, која стоји у средишту интересовања и самог аутора. Поновна актуелизација конструкта тоталне државе у епохи несумњивих криза које потресају савремену либералну државу значајно доприноси да се сензитивитет научне јавности учини пријемчљивијим за нову, непристраснију ревалоризацију Шмитовог дела. Управо оваква криза неолибералне мисли и праксе чини оправданим све учесталије покушаје за поновним оживљавањем и реafirмацијом како поменутог концепта, тако и целокупног Шмитовог мисаоног опуса.

1. ШМИТОВА КРИТИКА ЛИБЕРАЛНЕ ДРЖАВЕ

При обради ове проблематике за почетак корисно би било кренути од њеног својеврсног антипода, те учинити осврт на Шмитов критички однос према либералној држави деветнаестог века.

Шмит принципијелно тврди да су процеси неутрализације и деполитизације усмерени на растакање политичког супстракта државе, те на бази либералне парадигме обликују један радикално другачији концепт либералне неутралне државе „који угрожава ову организациону форму живота народа и под фирмом вла-

давине безличне, опште и свеобухватне норме државу подређује друштву, од ње чини његов политички неутрални и деполитизовани сервис и разара сваку супстанцу меродавног политичког јединства.“ У сржи идејног комплекса либералистичке доктрине лежи захтев за подвргавањем државе и политике једном приватноправном моделу моралности који би своје упориште заснивао на принципима индивидуализма и економских законитости. У сржи либералне мисли очитује се снажан антиполитички нагон, који свој израз налази у систематском дистанцирању у односу на сферу политичких категорија, а чији је један од видова испољавања и специфичан осећај претње који прати либерални доживљај феномена политичког јединства. Наиме, кроз визуру либералне доктрине у начелу политичког јединства назире се уздицање једног, у односу на либерални сензитивитет, опасног молоховског захтева за жртвовањем живота поданика, што је са становишта индивидуализма либералне доктрине неприхватљиво. „Свеколики либерални патос окреће се против насиља и неслободе. Свако шкођење, свако угрожавање индивидуалне, принципијелно неограничене слободе, приватне својине и слободне конкуренције значи „насиље“ и ео ipso је нешто зло.”¹ У том смислу је и разумљива тенденција растакања смисла традиционалних политичких, предлибералних концепата и категорија, те њихова замена новим, измењеном друштвено-економском амбијенту, подобнијих појмова. Тако „у либералном мишљењу политички појам борбе постаје на привредној страни конкуренција, а на другој духовној страни постаје дискусија; на место јавног разликовања два различита статуса „рат“ и „мир“ ступа динамика вечне конкуренције и вечне дискусије. Држава постаје друштво, и то на једној, етичко духовној страни постаје идеолошко-хуманистичка представа о „човечанству“, а на другој постаје економско-техничко јединство неког јединственог производног и саобраћајног система.“²

Надаље, Шмит констатује да је, почев од седамнаестог века, биће политичког препуштено константном процесу растакања. Концепти „Бога“ и „суверенитета“ чијом се супрематijом одликује апсолутистичка држава услед неумољиве експанзије моћи грађанства и успона социјалистичког покрета бивају неповратно девалвиран. У секуларизујућим доктринама осамнаестог и деветнаестог века, концепт „Бога“ бива замењен идејом „човека“,

1) Слободан Самарцић, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, Београд, 2001, стр. 47.

2) *Исто*, стр. 47.

те се схватања и представе о величанству суверена потискују и деконструишу појмом народног суверенитета, чиме своје коначно исходиште ове тенденције налазе у коначном губитку деценистичког и личног елемента у концепту суверенитета. Штавише, читава ова епоха оптерћена је израженим транзиционим карактером токова који је носе, чији највиши смисао можемо да препознамо у принципијелно измењеном доживљају света, при чему осетљивост за узвишеност и непролазност врлина трансценденталне сфере уступа своје место вулгаризујућим доктринама индивидуализма и рационализма. На овај начин, одбацивањем традиционалних образаца живота и религиозности, људско се друштво у крајњој консеквеници суочава са неминовним урушавањем сваког поретка, а слобода коју на овај начин осваја као свој крајњи и „свети“ циљ, по својој унутрашњој суштини може да буде само анархична. У том смислу, илустративно је Хобсо-во виђење традиционалне улоге и смисла постојања државе као политичке заједнице, који у њој препознаје: „оног смртног бога коме дугујемо, под бесмртним Богом, свој мир и своју одбрану“³. Сам Шмит у овом погледу запажа: „У појам Бога 17. и 18. века спада трансценденција Бога у односу на свет, као што и трансценденција суверена у односу на државу спада у његову филозофију државе. У 19. веку, представе о иманенцији све више овладавају свим“⁴, те у том смислу закључује да „развој теорије државе у 19. веку показује два карактеристична момента: отклањање свих теистичких и трансцендентних представа и стварање једног новог појма легитимности“⁵

Схватање да су сви модерни политички концепти у суштини секуларизоване варијанте одговарајућих теолошких конструкција Шмит промовише као једну од централних теза своје Политичке теологије. Паралелно са овим учењем Шмит одлучно заговара реafirмацију елемента „личног“ у политичкој сфери, као есенцијалног политичког супстракта који са пропашћу апсолутизма ишчезава из политичког живота модерне епохе. У том смислу, Шмитов деценистички принцип показује нам се као манифестација његовог настојања да у ткиво политичког изнова убризга персонални елеменат, те да управо кроз активан чин доношења одлуке изнова артикулише овај квалитет. Надаље, Шмит настоји да смисао кључних концепата и појмова које идентификује у

3) Томас Хобс, *Левијатан*, Београд, 1961, стр. 152.

4) Слободан Самарцић, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, стр. 113.

5) *Исто*, стр. 114.

модерним политичким феноменима интерпретира кроз призму аналогije са одговарајућим теолошким појмовима. У том смислу, појму изузетка у модерној политици у теолошком појмовном репертоару могао би се пронаћи пандам у феномену чуда, док би пракса политичке теологије била схваћена аналогно процесу транскупстанције кроз који би, правним формализмом условљена, општа деградација политичког била преобраћена.

Упечатљиву црту Шмитове политичке доктрине представља његово упорно настојање да реafirмише квалитет харизматског као феномен који неумитно бледи у политичком животу двадесетог века. Ово потврђује и његова фасцинација феноменом изузетка као специфичне егзистенцијалне „граничне ситуације“, његова преокупација децизионистичким принципом, као моделом који изнова омогућава продор личног елемента у политичку сферу и интересом који гаји према феномену ирационалног израженог кроз форму политичког мита.

2. АНТАГОНИСТИЧКИ КОНЦЕПТ ПРИЈАТЕЉ—НЕПРИЈАТЕЉ КАО СРЖ ПОЛИТИЧКОГ БИЋА

Есенцију политичког Шмит проналази у појмовном дуализму пријатељ–непријатељ, као специфично политичкој категорији, у оквиру које супротстављеност различитих носилаца политичког ангажовања, као и разноврсних политичких мотива досеже свој крајњи интензитет. Целокупни феномен политичког израста управо из постојања ситуација, релација и појава којима је иманентан један нужно антагонистички однос између њихових учесника, те који своју крајњу меру досеже у поменутој појмовној дихотомiji. Само тамо где постоји могућност супротстављања, тамо где различитости позиција и циљева пружају основ груписању у наведене таборе, отварајући тиме простор борби, полемици, као специфично политичком деловању, може бити говора и о политици. У том смислу, уколико би у некој хипотетичкој, идеализованој, ситуацији процеси неутрализације и пацификације били спроведени до својих крајњих консеквенци, те уколико би са неумитном доследношћу била извршена хомогенизација целокупног људског друштва којом би сваки основ за разврставање на линији пријатељ–непријатељ био коначно укинут, нужно би ишчезао и сам феномен политичког. Наравно, као један од фундаменталних принципа друштвене динамике, овај антагонизам може да има своје извориште у различитим сферама друштвеног живота. У

том смислу, Шмит се осећа обавезним да нам изнова интерпретира појам непријатеља, стављајући га у контекст његове филозофије: непријатељ, као политичка категорија, представља феномен који треба ослободити традиционалних конотација, у првом реду елемената емотивног доживљаја, те димензије личног и приватног. Непријатељ је само нека скупина људи која стоји наспрам исте такве скупине. Непријатељски однос нужно представља антагонистичку релацију јавног карактера. Непријатељ, дакле, може бити само јавни непријатељ, нешто што стоји наспрам одређене групе људи, односно, у крајњој линији, читавог народа. С тим у вези, Шмит указује да је сама садржина конфликта, односно природа основа на коме се темељи разликовање ирелевантна, већ је управо разврставање у међусобно супротстављене групе онај чинилац који одређену појаву, однос или ситуацију снабдева ауром политичког. У том смислу, он додаје да политичко није у самој борби, која, опет, има своје сопствене техничке, психолошке и војне законе, него, као што је речено, у понашању које је одређено том реалном могућношћу, у јасном сазнању сопствене, тиме одређене ситуације и у задатку да се пријатељ и непријатељ тачно разликују. Дакле, феномен политичког представља нам се кроз Шмитову интерпретацију као појава лишена неког свог специфичног супстракта, која нипошто не би смела да се доживљава као одељена и засебна сфера људског ангажовања, већ као својеврстан квалитет који се односи на степен интензитета друштвене конфронтације, независно од области живота и природе мотива којима се учесници воде. Настojeћи да растумачи елементарну бит политике Шмит успева да из бескрајно сложеног комплекса и непрегледне разноврсности испољавања оног што се традиционално перципира као појам политичког, деривира есенцију овог феномена, те да у таквој огољеној форми, у виду дуалистичког концепта заснованог на појмовном пару пријатељ–непријатељ, прикаже његову примордијалну и архетипску срж. На тај начин рат, као екстреман облик политичког супротстављања може имати смисла само док уз себи садржи тај специфично политички супстракт разликовања пријатеља и непријатеља. У том смислу, рат у сваком евентуалном сукобу насталом на бази верских, националних, расних и других разлика подиже интензитет међусобног супротстављања и диференцирања на две сукобљене стране, превodeћи на тај начин овај однос у нову, политичку димензију. На тај начин, „тотални рат свој смисао добија тек кроз тоталног непријатеља“⁶

6) Carl Schmitt, *Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat*, Berlin, 1937, стр. 236.

Народ који располаже са довољном мером воље и способности да са становишта сопствене егзистенције препозна своје пријатеље, као и да, обзиром на супротстављеност позиција и интереса, одлучно етикетира своје непријатеље, остварује тиме елементарне предуслове за успостављање политичког јединства. Исто тако, лишавајући се потребе, а уједно и одговорности, да у постојању неког другог политичког јединства препозна опреку свом бивствовању, он неминовно окончава свој политички живот. На овом месту Шмит упозорава: „ако се неки народ боји напора и ризика сопствене егзистенције, наћи ће се једнако неки други народ који ће му смањити те напоре, преузимајући његову заштиту од спољних непријатеља и тиме политичку владавину.“⁷ У свим случајевима где је такав политички „инстикт“ опадао, где животна снага појединих политичких облика бледи обузета процесима декаденције, растаче се управо и воља и способност одређене групе или заједнице да учини поменуто разликовање, што се уједно историјски многоструко потврђивало као симптом сигурног политичког краја. Неспособност да се децидно „повуче црта“ између „нас и њих“, да се препозна супротстављеност интереса и циљева, те да се кроз чин диференцирања на јасан и недвосмислен начин изрази постојање политичке самосвести једног народа, као наговештај пропадања и исцрпљивања виталних снага одређених друштвених група јасно се очитује у превирањима модерне епохе. „У Русији су класе које су пропадале пре Револуције романтизовале руског сељака као доброг, честитог и хришћанског мужика. У збуњеној Европи, релативистичка буржоазија је све могуће егзотичне културе покушала да учини предметом своје естетске потрошње“⁸

3. СМИСАО И СУШТИНА ТОТАЛНЕ ДРЖАВЕ

Тоталну државу никако не треба сматрати неким спецификумом модерног доба, Наиме, истина је да снажне тенденције које воде ка својеврсној тотализацији државних функција и овлашћења, те превладавању либералне, неинтервенционистичке државе – чиме се, коначно, остварују и претпоставке за укидање појмовног супротстављања државе и друштва – успостављају глобални тренд Шмитове епохе, оне, ипак, само изнова акуелизују стара схватања о експанзивној насупрот лимитираној сврси

7) Слободан Самарцић, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, стр. 35.

8) *Исто*, стр. 45-46.

државе. Дакле, тоталирану државу не треба доживљавати као чедо двадесетог века. Будући да се есенција овог феномена може препознати како у античкој тако и у полицијској, „апсолутној“ држави, управо би се у окончању епохе либералне државе 19. века могли уочити симптоми ревитализације овог политичког облика. Дакле, у Шмитовој анализи тотална држава настаје као антипод либералистичког концепта подвајања друштва и државе, те принципијелном редукцијом њених функција.

У том смислу, неки од критичара, примерице Келзен, указују на противречност изражену кроз Шмитову склоност да у оквирима дихотомије „плурализам–тотална држава“ потенцира још један пар супротности, на истој линији разликујући аутократско-централистички и демократско-децентралистички вид стварања државне воље. У том смислу, Келзен указује да је демократски процес стварања политичке воље исто тако остварив и у тоталној држави: „тотална држава, као држава која потпуно апсорбује друштво, која дохвата све социјалне функције, исто је тако могућа као демократија, код које се процес стварања државне воље одвија у борби политичких партија, и као аутократија, у којој је искључено стварање политичких партија уопште.“⁹

„Тиме је имплицитно ревидирана и критика јакобинског тора, пошто је „супстанца демократије“ увек одлучивала о томе да ли нешто заиста хоће народ или безлично мноштво мање или више приватних грађана. Прављење разлике је за Шмита било врло једноставно: „супстанца демократије“ је нестајала у директној пропорцији са афирмацијом (индивидуалне) слободе и једнакости, тако да је политичко јединство могло да опстане само на оним „врлинама“ које су биле опречне слободи и демократији. Католичке врлине ауторитета и репрезентације нудиле су се у том смислу као истински стубови политичке хомогенизације.“¹⁰ Демократска супстанција бива деривирана из плебисцитарно изражене воље народа, те управо у њеној непосредно израженој аklamацији треба тражити основ демократске легитимизације. У том смислу, Шмит заузима оштар критички став према схватању које установе избора и референдума перципира као инструменте за изражавање народне воље снабдевене аутентичним демократским капацитетом, сматрајући их неповезаним скуповима појединачних гласања грађана као изолованих индивидуа

9) Исто, стр. 278.

10) Александар Молнар, *Русоистички темељи Шмитовог схватања (тоталне) државе*, стр. 226, доступно на <http://www.doiserbia.nb.rs/>

еманципованих од народног тоталитета. Узгред, Шмит и саму тајност гласања сматра депласираном либерално-демократском тековином и застарелим принципом деветнаестог века. Управо у сфери окупљања и директне акламације јавно биће народа бива артикулисано као политичка величина. Ускладу с тим, у хомогенитету народа и његовом идентитету са самим собом лежи уједно и његова афирмација као релевантне политичке категорије, као и темељ за успостављање политичког јединства. „Политичко и демократије повезивали су се по Шмиту управо кроз акламације, помоћу којих је општа воља изграђивала круг пријатеља који су на јавним местима јасно и недвосмислено одређивали непријатеља немачког народа.“¹¹

Међутим, сам концепт формулисања политичке воље путем акламације неизоставно захтева постојање неког вођства и владе која би пред народ стављала одговарајуће предлоге, те Шмит принцип репрезентације проглашава ипак, у одређеној мери, неопходним, будући да вођство обликује и нуди одговарајућу политичку супстанцу на чијем темељу се остварује хомогенизација народа и успоставља неопходно политичко јединство.

Заснивање тоталне државе, као начина да се обезбеди њено јединство, представља победу модерне државе у односу на друштво, које се доживљава као скуп плуралистичких снага које према њој стоје у непријатељском односу. Успостављањем тоталне државе укида се још један аспект традиционалне супротстављености између друштва и државе, отелотворен кроз дуализам владе и парламента. У том смислу, Шмит нам скреће пажњу на фундаментални дуализам који почива у основи немачке уставне монархије деветнаестог века. Наиме, реализација таквог дуалистичког концепта јасно произилази из дихотомија владара и народа, круне и коморе, владе и парламента, из чега у крајњој консеквенци произилази начелна подвојеност државе – као политичког комплекса, и друштва – као њеног деполитизованог антипода, а која свој коначни израз проналази у либералном, неинтервенционистичком карактеру државе која је неутрална у односу на друштво и привреду. Овај дуалистички принцип бива неутрализован реализацијом концепта тоталне државе, где све поменуте супротности губе у широком обухвату који таква држава врши у односу на друштвену сферу,

---

11) Исто, стр. 229.

4. ТРИ ТИПА ДРЖАВЕ

Шмит је склон разликовању неколико типова држава према области делатности у којима се налази тежиште њиховог ангажовања. Овде се као критеријум поделе узима позиција највиших органа и њихов међусобни однос чиме је условљен доминантан положај ове или оне државне власти. Сходно томе, све државе би се могле груписати у три категорије: судска или судствена држава, држава у којој влада и управа заузимају централно место, и напослетку законодавна држава. Наравно, поменута подела почива на идеализацији карактеристика које суштински одређују различите типове, тако да се ниједан од њих у историјској стварности не јавља у потпуно чистом облику.

Први облик или тип своје конкретно историјско отеловљење проналази у феудално-сталешкој држави средњег века, где се као највиши степен вршења суверене, државне власти изражава кроз остваривање судске функције. На рушевинама овог државног типа, у освит новог века уздиже се апсолутна држава која свој стожер налази у војсци и снажном чиновничком апарату, чији *ratio* треба тражити пре свега у циљевима успостављања јавног реда и сигурности, те се управо овај модел, у контексту поменуте типологије, представља као класичан репрезент државе извршне власти и управе. Оваплоћење трећег типа, државе законодавца препознаје се у успостављању и еволуцији грађанске државе са краја осамнаестог и у деветнаестом веку. Суштина идеје законодавне државе и сам њен смисао кристализује се и сазрева управо у контексту антагонизма који постоји на релацији друштво—држава, односно влада. Као главни задатак законодавног тела овде се препознаје заштита устава, а разлози за остваривање овакве функције парламента постоје још само у случају да представнички орган „имаде пред собом као партнера јаку монархијску чиновничку државу, која је од њега независна. Парламент, уколико представља заступништво народа постаје ту правим чуваром и јемцем устава, јер је супротна уговорна странка, влада, закључила уговор само против своје воље. Због тога се мора имати према влади неповерење.“¹² Управо се у оваквом конципирању односа владе и парламента открива један од кључних императива либералног деветнаестог века, а који лежи у настојању да се држава, у што је могуће већој мери, коначно одагна из друштвене сфере, а посебно из области привредних односа. Дакле, напетост

12) Карл Шмит, *Појам политике и остале расправе*, Загреб, 1943, стр. 141.

и конфронтација који постоје између поменутих области нужно морају бити отклоњени процесом постепене неутрализације државе, како би се кроз обезбеђивање аутономног статуса у односу на владоаца, грађанско друштво и привреда препустили деловању њима својствених механизма слободе уговарања и тржишне саморегулације. Дакле основни смисао парламента испољава се у томе што он постаје кључни инструмент либералног грађанства у борби против државног интервенционизма.

Међутим, у мери у којој друштво успева у остварењу својих циљева, дакле, у мери у којој оно на начелима неинтервенционизма реддукује уплив државних функција у друштвену сферу, оно прибавља самој држави законодавни карактер. Са законодавном државом ишчезавају и традиционалне дуалистичке напетости између друштва и државе, народа и владе, а држава се постепено афирмише као самоорганизација друштва. Наиме, постепеном преузимањем оних области које су традиционално представљале државни забран, друштво апсорбује у себе и саму државу, што доводи до специфичне ситуације да у таквом самоорганизованом друштву не постоји више ништа што не би било политичко.

Законодавно тело, као представнички орган, дакле као орган који репрезентује друштво и тежи заштити његових интереса кроз еволутивни процес јачања и ширења својих овлаштења индукује преображај некадашње државе управе у законодавну државу либералне епохе. Међутим, наведена промена позиције и улоге парламента која наступа као последица офанзивног наступање експанзивног грађанства у односу на структуре апсолутистичке, чиновничке државе губи свој смисао са коначном победом законодавног тела. Наиме, поменуто подруштвљавање државе, брисање граница између цивилног друштва и политичке сфере државне интервенције лишава парламент његове изворне улоге, а тиме и аутентичног идентитета. Утом смислу Шмит наводи да је „парламент, законодавно тело, носилац и средиште законодавне државе, постао у истом трену, у коме се чинила његова побједа подпуном, сам себи противуречан, што ниече властите предпоставке и предпоставке своје побједе. Његов досадашњи положај и надмоћ, његову тежњу за проширењем према влади, његов наступ у име народа, све је то предпостављало разликовање државе и друштва, које у сваком случају након побједе парламента није више постојало у том облику“¹³

Управо поменути процес постепеног укидања оваквог дуализма отвара врата успостављању једног новог концепта „тоталне

13) Исто, стр. 147.

државе“ чија суштина лежи у остваривању специфичног идентитета друштва и државе, чиме све традиционално постојеће подвојености (нпр. влада и народ, држава и привреда и др.) ишчезавају као последица све чвршћег и обухватнијег прожимања ових феномена. Шмит, у том смислу, даље објашњава да „анти-тетска разлучивања као: држава и господарство, држава и култура, држава и одгој, надаље политика и господарство, политика и школа, политика и вјера, држава и право, политика и право губе свој смисао и постају беспредметна. Друштво које је постало државом постаје господарском државом културном државом, државом социјалне скрби, државом добробити, државом бриге за старије чланове; држава која је постала самоорганизирањем друштва и која се према томе у ствари не може више одјелити од њега, обухваћа све друштвено.“. Овакво преплитање државе и њеног ангажмана и оног комплекса појава, односа и институција који су традиционално доживљавани као припадајући делови, од државе одељене, друштвене сфере, искључује сваку могућност неутраног држања државе у било којем подручју друштвеног живота. Управо оваква експанзија друштвеног комплекса либералној држави 19. века доноси суштинске промене, трансформишући је у тоталну државу устројену захтевима и духом наступајућег века.

У том смислу, друштво које обухвата и у себе апсорбује државу лишава се свог деветнаестовековног, спрам државе грађанског интегритета, укидајући и обесмишљавајући тиме доктрину државног неинтервенционизма као реликт једног доба на измаку. Дочаравајући дух новог типа државе Шмит се осврће и на појмове тоталног рата и тоталне мобилизације као популарних синтагми Ернеста Јингера, којима се исказује, на бази поменутог свепрожимања, проширивање могућности државе у мобилисању друштвених капацитета.

Управо овакав процес подруштвљавања државе са собом носи и поменути тенденцију политизације целокупног друштвеног живота. У том смислу, подводећи овај феномен под контекст конкретних историјских збивања у нацистичкој Немачкој, Шмит напомиње да „политичко јединство сувремене државе представља тродјелну повезаност државе, покрета, народа. Оно се разликује потпуно од либерално-демократске схеме о држави, коју смо преузели од 19. столећа, и то не само у погледу његових филозофских претпоставака и његових обћених начела, него и у свим конструкционим и организационим цртама конкретне државне изградње“¹⁴. Поменуте појмове државе, покрета и народа Шмит

14) Исто, стр. 240-241.

тумачи као специфичне аспекте таквог јединства, те на тај начин сваки од ових појмова у себи сажима и суштински изражава целину политичког јединства.

Надаље, он наводи да „у тродјелној изградњи политичког јединства задобивају појмови „држава“ и „народ“ друкчије место и сасвим други смисао него у дводјелном саставу либералне демократије. Дводјелни начин мишљења барата и овдје са антитетичким растављањима, као нпр. држава против народа или народ против државе, влада против народа и народ против владе. У национал-социјалистичкој држави имаде политичко вођство које је носилац државе и народа, задаћу да спречи и да превлада све такве супротности.“¹⁵ На овај начин, управо се доследном имплементацијом овако схваћене идеје политичког јединства остварује основ за остварење друштвене кохезије којом би друштво било интегрисано у јединствену, компактну целину почивајућу на укидању либерално-грађанског плурализма интереса, а тиме и брисању традиционалне диференцијације и супротстављања различитих друштвених типова (нпр. грађанина и војника, грађанина и чиновника). Управо тако и „национално-социјалистичка немачка радничка странка је исто тако као носилац државне мисли неразрешиво повезана са државом. Да национал-социјалистичка странка није ни у ком случају „странка“ у смислу пребољелог плуралистичког страначког системаразме се само по себи; она је водствено тело, које је носилац народа и државе.“¹⁶ На овај начин, концепт тоталне државе изведен из поменутих процеса подруштвљавања државе превладава и одбацује дуалистичке представе којима се инсистира на строгом супротстављању приватне, друштвене сфере и политичког простора ангажмана државне власти. Тај дуализам се перципира преваходно као реликт либералне државе која је на издисају, те се управо јаз између двају сфера који је творен таквом диференцијацијом представља као превазиђена препрека која је стајала на путу тотализације државног бића. У том смислу, Шмит се критички односи према таквом дуалном карактеру либералне државе: „дводиоба почива на опрезу између државе и слободног појединца, државне моћи и појединачне слободе, државе и од државе слободног друштва, политичке и неполитичке, па зато неодговорне и ненадзиране приватне сфере.“¹⁷

15) Исто, стр. 247.

16) Исто, стр. 249.

17) Исто, стр. 253.

Прворазредни значај привредног сектора за државу налаже да се жариште процеса тотализације тражи и проналази управо у захватању које држава врши у сфери економских односа. У том смислу, принцип државног интервенционизма у привреди своје конкретизације задобија у разноврсним облицима радно-правне регулативе, затим кроз делатност стимулисања значајних привредних грана, креирање и спровођење фискалне политике итд. што сведочи о коренимом преображају либерално доктринираних представа о држави и њеној улози. Овоме Шмит додаје и изразито неповољну позицију послератне, вајмарске Немачке оптерећену исплатама високих ратних репарација чиме се још снажније истиче империјатив ширења граница државног ангажовања. У том смислу он наглашава да „у таквом стању је захтјев за неуплитањем утопијом, да, сам себи противуречан. Јер неуплитање би значило, да се пушта слобода различитим моћним скупинама у друштвеним и господарским супротностима и сукобима, који се данас не бију нипошто само с чисто господарским средствима. У таквом стању није неуплитање ништа друго него уплитање у корист онога, који је у тај час надмоћан и безобзиран.“¹⁸

Штавише, Шмит нам указује на широко заступљену тежњу за деполитизацијом целокупног друштвеног и привредног живота која би се свела на примену чисто техничких критеријума и метода приликом третирања проблема и решавања питања из свих сфера друштва. Међутим, већ оваква настојања, по Шмитовом схватању врло брзо разоткривају сопствени, једнако политички карактер који произилази из тежње за пролонгирањем приступања коначном решењу горућих друштвених проблема, те се управо на овој бази формулише свест о томе да сви сегменти друштвеног живота могу да садрже потенцијално политичке проблеме. „тада је Немачка практично доживела политизирање свих господарских, културних, вјерских и осталих подручја људског живота, што би било несхватљиво мишљењу 19. столећа. Напосе се чинило, пошто се неколико година покушавало државу економизирати, да се сада обратно треба господарство сасвим политизирати.“¹⁹

У том смислу, тотализација државе несумњиво је ношена таласом рапидног техничко-технолошког прогреса, који државу обдараује читавим арсеналом нових средстава који јој обезбеђују значајнији уплив у приватну сферу и контролу свих сегмената

18) Исто, стр. 146.

19) Исто, стр. 152.

друштвеног живота. Надаље, интензиван технички развој доводи до појаве нових медија, чиме се драстично проширују могућности дистрибуције информација и креирања јавног мњења. У том смислу, ниједна држава, ма како либерална била, није могла толерисати потпуну слободу дистрибуције медијских садржаја, те се помоћу цензуре и других одговарајућих механизма тежи остварењу неопходног степена контроле таквих емитовања. Таква нови тип државе одликује се, како Шмит истиче, изразитом моћи и компактношћу, сазданим на максимизацији примене нових средстава и могућности који јој стоје на располагању. На тај начин, потпуно је оправдано закључити да се „иза формуле о тоталној држави крије исправна спознаја, да данашња држава имаде нова средства моћи и могућности необично велике јакости, којих крајње домаћаје и и учинке једва можемо слутити, јер се наш рјечник и наша машта налазе још дубоко у 19. стољећу.“²⁰

ЛИТЕРАТУРА

- Молнар, Александар, *Русоистички темељи Шмитовог схватања (тоталне) државе*, доступно на <http://www.doiserbia.nb.rs/>, приступљено 15.01.2016.
- Молнар, Александар, *Став Карла Шмита о тоталном рату и тоталном непријатељу уочи избијања другог светског рата*, доступно на <http://www.doiserbia.nb.rs/> 15.01.2016.
- Самарџић, Слободан, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, Београд 2001.
- Schmitt, Carl, *Legalität und Legitimität*, Berlin, 1988.
- Schmitt, Carl, *Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat*, Berlin, 1937.
- Хобс, Томас, *Левијатан*, Београд, 1961.
- Шмит, Карл, „Левијатан у теорији о држави Томаса Хобса“, *Трећи програм*, бр. 129,130, Београд 2006, стр. 249-257.
- Шмит, Карл, *Појам политике и остале расправе*, Загреб, 1943.
- Шмит, Карл, *Политички списи*, Загреб, 2007.
- Шмит, Карл, *Три врсте правнонаучног мишљења*, Београд, 2003.

20) Исто, стр. 153.

Srdjan Budisavljevic

CARL SCHMITT'S CONCEPT OF TOTAL STATE

Resume

The basic question that necessarily arises with every modern study of Schmitt's work is the issue of justifiability of revitalisation of his thought in the 21st century. Depoliticisation of the public sphere, in which political instincts of the citizens, as well as political sense of entire society become weaker due to the application of economic principles and patterns, make the social awareness of the individual citizen repressed by competitive forms of social behaviour and pluralistics nature of modern society. Schmitt's concept of total state, as well as social - political values on which it stands, represent the clear antithesis of these global phenomena. In addition to the concept of total state which lies in the focus of this work, as well as in the focus of whole Schmitt's political - legal thought, as a kind of counterweight to the decadent socio - political practices of liberal bourgeois state, there has been a reference to some of the other most significant moments of Schmitt's theory of state. Thus, Schmitt focuses his work on the question of the friend - enemy distinction, as a fundamental criterion of political classification and one of the key factors of social dynamics, as well as the issues of the depoliticisation of the public sphere and the establishing of legislative state, as indisputable symptoms of ripening liberal political order and dissolution of traditional state. The friend - enemy distinction is perhaps a most well - known contribution from Schmitt to political theory.

The evolution of the legal - political thought undoubtedly confirms that the elements of Schmitt's etatism has been reincarnated through various modalities and forms, especially of those that are traditionally classified into neo-conservative political stream, and the essence of his work shows itself as indisputably live even today.

Key words: Carl Schmitt, total state, politics, enemy, depoliticisation, liberalism.

---

* Овај рад је примљен 26. јануара 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. марта 2016. године.